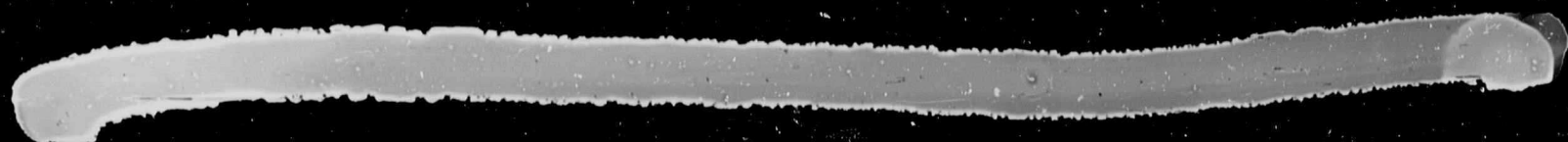
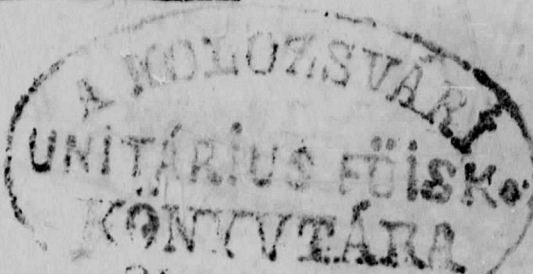

8468

6. Ms.U. 223: Simén Domokos: Magyar nyelvtan. 1873. 16 p.

Magyar nyelvtan.a, Betűk.

Hány betű van a magyar nyelvben?

A magyar nyelvben 40 betű van, u. m. a, á, b, c, cs, d, ds, e, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ö, ő, p, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ű, v, z, zs, y.

Hogy osztjuk fel a betűket?

A betűket a következő három osztályra osztják, u. m. a, önhangzók, b, mássalhangzók, c, összetett betűk.

Melyek az önhangzók?

Önhangzók azok a betűk, melyeknek kiejtésükkor semmi más hangot nem hallatunk. Ezek a következők: a, á, e, é, é, i, í, o, ó, ö, ő, u, ú, ü, ű. Ezek ismét rövidekre, hosszokra és középhanquákra osztanak fel, p. o. a, e, i, o, ö, u, ü rövidek, á, é, í, ó, ő, ű, ú hosszok, és é, é, í középhanquák.

Melyek a mássalhangzók?

Mássalhangzó az a betű, melynek kiejtésénél még egy önhangzót hallatunk, p. o. b, c, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, t, v, z, y.

Melyek az összetett betűk?

Összetett betűk a következők: cs, ds, gy, ly, ny, ty, sz, zs, ez.

b, Szótagok és szók.

Mi a szótag?

Minden hangzó, akár egyedül áll, akár egy, vagy több mássalhangzóval van összetéve, egy szótag. A szótag az a része a szónak, melyet egy száj-nyitással ejtünk ki.

Mi a szó?

Minden ~~hangzó~~ ^{hangzó}, akár egyedül áll, akár több betűvel van összetéve, ha értelme van, szónak nevezzük.

Miként osztjuk fel a szókat?

A szókat a következő 9 osztályra osztjuk, u. m.

1) Főnév, e kérdésre ki? mi? p. o. ház, pad, kert, óra, pohár, kő, csont.

2) Melléknév, (jelző) e kérdésre: milyen? p. o. kék, sárga, fehér, édes, nagy.

3) Ige, e kérdésre: mit csinál? p. o. játszik, olvas, tanul, als, fon, köt.

4) Igehatarózó, e kérdésre: hoggy? p. o. jól, szépen, fehéren, bővön.

5) Névmás, p. o. én, te, ő, az, ez, amaz, mely.

6) Számnev, e kérdésre: hány? p. o. egy, három, tízes, negyszer.

7) Kötöző, a mely két szót köt össze, p. o. és, is, mert, hogy, akár, majd.

8) Indulatszó, p. o. jaj! beh! ah! oh!

9) Viszonyzó, mely két tárgynak egymáshoz viszonyát jelent, p. o. előtt, mellett, alatt. Ezeket együttvéve a beszéd részeinek nevezzük.

c, A beszédrészek.

i. A Főnév.

Mi a főnév?

A főnév az a szó, a mely oly tárgyat jelent, melyet látni és kézzel megfogni lehet; p. o. ajtó, penna, gyalu.

A főnév a beszédben mindig úgy, anazon alak-

ban fordul-e elé?

A főnév nem fordul mindig ugyanazon egy alakban elé, mert a főnév végéhez a beszédben egy vagy két beüt szoktunk tenni. Ezt névragozásnak nevezzük.

Hány névragozás van a magyar nyelvben?

A magyar nyelvben egy névragozás van.

Mikor mondjuk azt, hogy a főnév egyes, vagy többes számban van?

Mikor a szó csak egy tárgyat jelent, azt mondjuk, hogy egyes számban van; ha pedig több tárgyat fejez ki, többes számban van. E szerint van két szám: egyes és többes.

Milyen ragokat tesszünk a beszédben a főnevekhez?

Mind az egyes számban, mind a többesben hat eset van. Ez esetek szerint a ragok, a melyeket a főnevekhez tesszünk a beszédben, különbözök. A ragok a következők:

<u>Egyes szám.</u>		<u>Többes szám.</u>	
Alanyeset		Al.	-k, -ak, -ek.
(Bemelés) Sajátító eset (nak, nek)	-é	Saj.	-é
Tulajdonító "	-nak, nek.	Tul.	-nak, -nek.
Tárgyeset	-t, -at, -et	Tárgy.	-t, -at, -et.
Hívó eset	= alanyeset.	Hívó	= alanyeset.
Távolító "	-tól, től.	Táv.	-tól, től.

Példák a névragozásra: alma.

<u>Egyes szám</u>		<u>Többes szám</u>	
Alanyeset	alma	Alany.	almá-k
Sajátító	almá-é	Saj.	almá-k-é
Tulajdonító	almá-nak	Tul.	almá-k-nak
Tárgyeset	almá-t	Tárgy.	almá-k-at.
Hívó	alma	Hívó	almá-k
Távolító	almá-tól	Táv.	almá-k-tól.

2. A melléknév (jelző).

Mi a melléknév vagy jelző?

Melléknév vagy jelző az a szó, mely valamely tárgynak tulajdonságát, milyenségét fejezi ki, p. o. jó, szép, rút, nagy, kicsiny.

Ragozzuk-e a melléknéveket vagy fokozzuk?

A melléknéveket fokozzuk. Ha a beszédben főnév elébe tesszük, a melléknévek külön saját ragokat nem kapnak, mint a főnevek; de ha a jelzőt főnév helyett is használjuk, akkor olyan ragot kap, a melyent a főnévhez kellett volna tenniünk.

Hogy fokozzuk a melléknéveket?

Három fokot különböztetünk meg, u. m. alapsokot, közép fokot, és felső fokot. Az alapsokban

a melléknév nem változik. A közép fokban abb,
ebb ragot vezet fel. A felső fokban egy leg-
szócskát teszünk a közép fokú melléknév elébe.
Van még ezeken kívül egy negyedik fok is, a
túlzó fok; ennél a közép fok elébe egy legestleg-
szócskát teszünk.

Példák a fokozásra:

	Alapfok	Közép fok	Felső fok	Túlzó fok
1.	veres	veres-ebb	leg-veres-ebb	legestleg-veres-ebb.
2.	sárga	sárgá-bb	leg-sárgá-bb	legestleg-sárgá-bb.
3.	szeép	sze-bb	leg-sze-bb	legestleg-sze-bb
4.	nagy	nagy-obb	leg-nagy-obb	legestleg-nagy-obb.

3. Az ige.

Mi az ige?

Ige az a szó, mely valamely szónak cselekvés,
szenvedés, kül- vagy belállapotát feje-
zi ki, p.o. ír, alszik, tűr, megyen, gondolkozik.

Hányféle az ige?

Az ige többféle. Mi azonban most csak
háromféle ismerünk meg, u.m. cselekvőt, a
mely cselekvést jelent, p.o. megyen, vár, játszik;

szenvedőt, a mely valami szenvedést fejez ki, p.o.
veretem, táncoltatom; És végre közép igei, p.o.
vergődik, gyönyörködik, mordul.

Mit nevezünk igeragozásnak?

Az igeragozás - mint a névragozás - abban áll, hogy
az ige törsökéhez egy vagy két betűt teszünk.
Ezt a hozzátevést nevezünk igeragozásnak.

Hog ragozzuk az igéket?

Az igeragozásban - épen mint a névragozásban -
két szám van: egyes és többes; mindenik szám-
ban három személy. Az egyesben 1° személy: én,

2° személy: te,
3° " : ő.

A többesben 1° személy: mi,

2° " : ti,
3° " : ők.

E személyek szerint az igehez bizonyos ragokat
teszünk, s az igeragozás e ragok szerint változik. E
ragok a következők: Megjegyzendő, hogy az iger-
agozás kétféle, u.m. határozott és határozatlan. A
határozatlan ragozás ragjai a következők:
Egyes 1° személy: én ... k, ok, ek | Többes 1° szem. mi ... unk
" 2° " : te ... sz | " 2° " ti ... tok, tek.
" 3° " : ő ... - | " 3° " ők ... nak, nek.

Példa a határozatlan alakra:

Egy. 1 ^o szem. En jár-ok	Töb. 1 ^o szem. Mi jár-unk
" 2 ^o " Te jár-sz	" 2 ^o " Ti jár-tok
" 3 ^o " Ő jár	" 3 ^o " Ők jár-nak.

A határozott alak ragjai a következők:

Egyes szám	Többsz.
1 ^o Személy: ... am, em, om.	1 ^o Szem. k, juk, jük.
2 ^o " ... d, ad, ed, od.	2 ^o " játok, atok, etek.
3 ^o " ... a, ja, je.	3 ^o " ik, ják,

Példa a határozott alakra:

Egyes szám	Többsz. szám
1 ^o személy: En jár-om	1 ^o személy: Mi jár-juk
2 ^o " Te jár-od	2 ^o " Ti jár-játok
3 ^o " Ő jár-ja	3 ^o " Ők jár-ják

4^{ik} Az igehatározó.

Igehhatározó az a szó, a mely meghatározza, hogy az ige cselekvése, vagy szenvedése, hol, mi-kor és hoggy történik, és on, an, en, ül, ül, végzetű. Például szépen, rosszul, fehéren, feketén, pirosan. Ezeket nem ragozzuk, hanem fokozzuk. Fokozásuk olyan, mint a melléknévké, csak

hogy az alapfok ragjai mindenütt megtartják.

Példák a fokozásra:

alapfok	Középfok	felső fok	tulzó fok
vörös-en	vörösebb-en	legvörösebb-en	leghalványosabb-en
jól	jobb-an	legjobb-an	leghalványosabb-an.

+ 5. A névmás.

Mi a névmás?

Ha a beszédben a főnév helyett más szót használunk, azt névhelyettesnek vagy névmásnak nevezünk, p.o. én, te, ő, ez, az, mely, ki.

Hányféle a névmás?

A névmás többféle, u.m.

- Személyes névmás, p.o. én, te, ő, mi, ti, ők.
- Mutató névmás, p.o. ez, az, emez, amaz.
- Visszatérő névmás, p.o. magam, magad, maga, magunk, magatok, magok.
- Birtokos névmás, p.o. enyém, tied, övé, miénk, tiétek, övék.
- Visszaható névmás, p.o. aki, a mely, a mi.

f, Kérdő névmás, p.o. ki? mely? mi? hány?

g, Határozatlan névmás, p.o. valaki, valami,
mindenik, akármely, némely.

h, Viszonyító névmás, p.o. amyi, emyi, milyen,
olyan, valamennyi, ugyanannyi.

Meg kell itt jegeznünk azt, hogy a muta-
tó névmások közül az a és az ha főnév
előbe lépnek, névelőknek nevezetnek.
Ezeknek ragozása olyan, mint a főnevéké.

Hogyan ragoznak a személyes névmások?

A személyes névmások ragozása a következő.

<u>Egyes szám</u>		<u>Többes szám</u>	
Alanyeset:	En - - -	Al. . . .	Mi
Sajátító	Enyim -	Saj. . . .	Mienk
Tulajdonító:	Nekem	Tul. . . .	Nekiünk
Tárgyeset:	Engem -	Tárgy. . .	Minket
Hívó	En - - -	H.	Mi
Távolító:	Tőlem -	Táv. . . .	Tőlünk.

Ez az első személyű névmás ragozása.

A második személyes névmásé ez:

<u>Egyes</u>		<u>Többes</u>	
Alanyeset:	te	Al. . . .	ti
Sajátító	- tied	Saj. . . .	tiétek
Tulajdonító	- neked	Tul. . . .	nektek.
Tárgyeset	- téged	Tárgy. . .	titeket
Hívó	- te	Hívó . . .	ti.
Távolító	- tőled.	Táv. . . .	tőletek.

A 3^{ik} személyű névmás ragozása ez:
Egyes Alanyeset: ő, maga } Többes A. ők, magok.
Sajátító . . . övé, magáé } S. övék, magoké
Tulajdonító: neki, magának } T. nekik, magoknak
Tárgyeset: őt, magát. } T. őket, magokat.
Hívó : ő, maga. } H. ők, magok.
Távolító: tőle, magától. } T. tőlök, magoktól.
Ezeknek sajátító esetétől kölcsönözzük a
birtokos névmásokat.

b. A Számnév.

Mi a számnév?

A számnév az a szó, a melylyel a beszéd-
ben a tárgyak számát határozzuk meg, p.o.
tíz könyv, egy fa, három alma.

Hányféle a számnév?

Többféle. Most csak kettőt ismerünk meg,
i.e. a határozottat és határozatlant. Határo-
zottak ezek: 5, 9, 16, mivel a tárgyak számát
határozottan megmondják. Határozatlanok
ezek: sok, kevés, néhány, mivel a tárgyak
számát határozatlanul, csak hozzávetőleg,
mondják meg.

Jegyzés: A határozott számnevek a következőleg oszlanak fel, n. m.

1. Sorszámok, e kérdésre: hány? p. o. 5, 6, 7, 8.
2. Sorszámok, e kérdésre: hányadik? p. o. 5^{ik}, 6^{ik}, 7^{ik}, 8^{ik}.
3. Szorzó számok, e kérdésre: hányszor? p. o. 1^{sz}, 2^{sz}, 3^{sz}, 4^{sz}.
4. Osztó számok, e kérdésre: hányad? hányanként? hányféle? p. o. 3-ad, 4-ed, kétszöntenként, egyféle, ötféle.

Lehet-e a számneveket ragozni?

Lehet, épen úgy, mint a melléknveket (Mondj példát! az raa'). Meg kell jegyezni, hogy a főneveket a határozott számnevek mellé mindig az egyes számba tesztük; mivel ezek a számok, az egyes kívül, úgy is többeset fejeznek ki.

7. A kötszó.

Mi a kötszó?

Az a szó, a melyvel két, három vagy több szó, vagy mondatok összekötünk, kötszónak nevezük, p. o. és, is, ha, míg, de.

8. Az indulatszó.

Mi az indulatszó?

Az a valamely szóval bizonyos belső érzel, p. o. ohajtás, örömet, fájdalmat, bán, haragot fejezünk ki, az indulatszónak nevezük. P. o. vajha! bár! ej! haj! ujj! oh! jaj! ejnye! nosza! rajta! esitt! ni! lám! jüj! berreg!

9. A viszonyzó.

Mi a viszonyzó?

Az a szó, a melyet a fő és melléknév után tesztnek, viszonyzónak, vagy névutónak nevezük. P. o. előtt, alatt, mellett, felett, által, keresztül, után, stb.

Mi az egyszerű mondat?

Egyszerű mondat az, a mely csak alanyból és állítmányból áll, p. o. a kutya ugat, a ló nyerit, az eső esik, stb. Megjegyzendő, hogy a mondatban alanynak nevezük a főnevet, mely alanyesetben áll; állítmánynak az igét, mely az alanyra vonatkozik. Mi nevezük bővített mondatnak? személyben áll.

Bővített mondatnak nevezük az a mondatot, a melyben vagy az alany, vagy az állítmány

mány, vagy pedig mindkettő egyszerre jelző-,
határozó-, vagy más kiegészítő bővítmény-
nyel körülményesebben meg van határozva.
P. o. a sas fenn repül, a szorgalmas ember
dolgozik, a nyúl sebesen fut, a jó tanuló
örömet dolgozik. E mondatokban a fenn,
sebesen és örömet szókkal az állítmány
van megbővítve; a szorgalmas és jó szó-
val az alany.

Mit nevezünk összetört mondatnak?

Összetört mondatnak az oly mondatot
nevezük, a melyben vagy egy alany több ál-
límánnyal, vagy egy állítmány több alánnyal
van összekapcsolva.

Példák: ha egy alany több állítmánnyal van
összekapcsolva: A gyermek ül, tanul és olvas.
A földműves szánt, vet és arat.

Ha egy állítmány több alánnyal van öss-
zekapcsolva, p. o. A gólyák, fecskék és dar-
vak elkölöznek. Az álom és halál ro-
konok egymással.

Miket nevezünk névragoznak?

Névragoznak nevezünk azokat az egy-két,
vagy három betűből álló ragokat, a melyeket
a beszédben a főnevekhez, melléknemekhez,
vagy számnevekhez szoktunk illeszteni.

A magyar nyelvben eléjövő névragozó erők:

1. k, többes rag, p. o. alma-k.
2. e, birtokos rag, p. o. ház-e.
3. nak, tulajdonító rag, p. o. fiu-nak.
4. nak, nek, birtokos rag, p. o. a háznak fedele.
5. t, tárgyrag, p. o. tanító-t.
6. ban, ben, marasztaló rag, p. o. kert-ben.
7. on, en, ön, állapot rag, p. o. rét-en.
8. nál, nél, ^{vesztéglő,} ~~vesztéglő,~~ rag, p. o. apám-nál.
9. ba, be, beható rag, p. o. bolt-ba.
10. ra, re, felható rag, p. o. fa-ra.
11. hoz, hoz, höz, közelető rag, p. o. falu-hoz.
12. ből, ből, kiható rag, p. o. falu**ból**.
13. ről, ről, leható rag, p. o. templom**ról**.
14. től, től, távolító rag, p. o. Kolozsvár**atól**.
15. ért, miatt, okadó rag, p. o. pénz**ért**.

16. val, vel, segito rag, pro. almával
17. vá, vé, árválozható rag, pro. gazdá-vá
18. ül, ül, mutató, helyesítő, pro. tanító-ül.
19. ig, határvető rag, pro. Tordá-ig, má-ig.
20. képen, ként, hasonlító, szerű rag, pro. sokképen.
21. stól, stól, módrag, pro. mindenestől.
22. kor, időrag, pro. minden-kor. ⊕ ⊕

18 lap.

